

Deák Judit

A csávolyi és bácsbokodi németység kitelepítése a II. világháború után – családtörténeti adalékokkal

BEVEZETÉS

A második világháború utáni német kitelepítés a kisebbségekkel szembeni előítélet, a kollektív büntetés egyik közelmúltbeli történeti példája. Az események országos szinten általában feltártak, bár szélesebb körben korántsem kellően ismertek. A helyi események, illetve az érintett családok sorsának vizsgálatával a kutatás számos fontos adalékkal szolgálhat az általános ismeretek árnyalásához, emberi sorsok, helyi közösségek történetének jobb megismeréséhez, megértéséhez. A tanulmány elején egy történeti áttekintést kívánok adni a szakirodalom alapján, a tanulmány második felében egy család történetén keresztül foglalkozom az események bemutatásával. Kutatási eredményeimmel egyrészt szélesíteni szeretném a magyarországi németek kitelepítésével kapcsolatos ismereteket a két említett település történetének feldolgozásával. Az országos és a helyi viszonyok, sajátosságok összevetésével, a hasonlóságok és az eltérések kiemelésével árnyaltabb képet lehet alkotni a történetekről. Mindennek egy család életén, kálváriáján keresztül való bemutatásával, az országos, átfogó szempontok, igazságok mellett, közvetlen emberi, személyes vonatkozások felrajzolhatók.

Mindezek együttesen – szándékom szerint – összetett, hiteles és szemléletes módon mutatják be a német kitelepítést, újabb adalékokkal szolgálva a téma iránt érdeklődőknek és talán szélesebben is, a korszak társadalmi, szociális, kulturális kérdéseivel foglalkozók számára.

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK KITELEPÍTÉSÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSE A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Már a második világháború idején a szövetségeseket foglalkoztatta a németek kitelepítésének lehetősége, ám ekkor még teljesen más szempontból és más céllal. Az Atlanti Charta 1941. augusztus 14-i aláírása során is már fontos feladat volt, hogy amikor a háború véget ér, az agresszor hatalmakat lefegyverezzék. A chartát az Amerikai Egyesült Államok

és Nagy-Britannia írták alá, a végleges változatot ez év augusztus 24-én tárták a többi szövetséges ország elé, amikor ezt ők is elfogadták. Az 1941-es év nem csupán emiatt fontos mérföldkő a történelemben, mivel ebben az évben népszámlálást tartottak, amely meghatározó volt a hazai németiség kitelepítésének megkezdésében. Magyarországnak Ideiglenes Nemzeti Kormányja volt, aki kezdeményezte a kitelepítést, amely a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (továbbiakban SZEB) felügyelete alatt állt. Magyarország alapvetően nem tervezte ilyen mértékben a németek kitelepítését, erős nyomást gyakorolt a kérdésben Csehszlovákia is, akik a saját német lakosságától igyekezett a háború után megszabadulni. A második világháború alig ért véget Európában a május eleji fegyverletétel aláírásával, 1945. május 16-án már Gyöngyösi János külügyminiszter tájékoztatta Vorosilov marsallt, hogy kb. 300 000 „bundistát” akar kitelepíteni az országból. Ezt május 26-án a Szovjetunióhoz intézett szóbeli jegyzékében Miklós Béla az alábbiak szerint megerősítette: *„a Magyarországról eltávolítandó németeket Németország olyan területére telepítsék át, amely a Szovjetunió haderőinek megszállása alatt áll”* (Balogh, 1988, p. 43.). Ezt a 300 000 főt Volksbund-tagként kezelték, ám a szervezet nem haladta meg a 150 000 fős tagságot, így elképzelhető, hogy ebbe a számba már beleszámolták részben azokat is, akik a már említett 1941-es népszámlálás alkalmával magukat német anyanyelvűnek vagy nemzetiségűnek vallották (Tilkovszky, 1998). Mivel az 1937 előtti országhatárokon belül 477 966 fő német anyanyelvűnek, további 303 527 fő német nemzetiségűnek vallotta magát, jogosnak érezte az állam, hogy 450-500 000 német lakos kerüljön kitelepítésre (Zinner, 2004). Az Ideiglenes Nemzeti Kormány elsődlegesen azokat a németeket, akik a népszámlálás során bármilyen német érzelműnek adták meg magukat, hazaárulónak tartotta és szerinte *„ezek a hazaárulók, ezek a fasiszták, ezek közül kerültek ki a volksbundisták, az SS-katonák”* (Tilkovszky, 1998, p. 125.). Nem ez volt az első alkalom, amikor magyar részről is felmerült a németek büntetésének lehetősége. Az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény aláírásánál a magyar kormány vállalta, hogy a népszámlálás során feljegyzett németek kitelepítése mellett, minden olyan szervezetet feloszlatnak, amely bármilyen kapcsolatban állt a hitleri Németországgal. (Fehér, 1988). 1945. január 25-én megjelent az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. számú rendelete a népbírászkodásról, melyben meghatározták a háborús bűnösök körét. Eszerint háborús bűnösnek tekintették azokat, akik magyar

állampolgárságuk ellenére a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat kötelékébe léptek (1945. évi VII. törvény [online] Megtekintés: 2020. november 6.). Amellett, hogy számos rendelkezés született a magyarországi németek ügyében, ehhez rögzös út vezetett a magyar politikában, hiszen a háború kimenetelét tekintve sem voltak egységes álláspontok. A legfontosabb vita, melyet ki kell emelni az események menetében az 1945. április 11-i ülésen zajlott, ahol a politikai pártok között a németek ügyében nem volt egyetértés. A polgári demokrata párti Supka Géza és a kommunista Gerő Ernő között pártjaikat képviselve folytatott állásfoglalás szerint Supka helytelenítette a kollektív felelősségre vonást, szerinte el kell különíteni a politikai és nemzetiségi hovatartozást, nem lehet egységesen az egész németiséget büntetéssel sújtani. Ezzel szemben Gerő ezt a javaslatot elvetette, mivel szerinte minden német bűnös, így egyértelmű, hogy az egész németiségnek bűnhődnie kell (Balogh, 1988). Végül az 1945. december 29-én megjelent 12 330/1945. M. E. számú rendelet volt az, melyben részletesen meghatározták a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítését (Fehér, 1998). Az a fajta hozzáállás, melyet a Miklós Béla vezette kormány tanúsított úgy kezelte a „problémát”, mint fasiszta kérdést, nem pedig svábkérdést. Mindezek mellett a földosztás kérdése volt az, amely sokat nyomott a latba a magyarországi németek sorsának formálásában.

1945. július 17-én, Budapesten Vorosilov marsall vezetésével mintegy háromórás SZEB gyűlést zajlott, ahol tovább folytatták a német lakosság szankcionálását. Itt a következő hangzott el az ügyben: *„a magyar kormány kérésének megvitatása 200 000 svábnak Magyarország területéről történő kitelepítése”* (Zinner, 2004, p. 51.), továbbá kezeljék az érintett kisebbséget háborús bűnösként egységesen, így a német lakosság száma már 500 000 főt jelent (Zinner, 2004).¹¹

Azzal, hogy a magyarországi németek jelentős része kivette részét Németország oldalán a háborúban, hozzájárult sorsuk megpecsételéséhez,

¹¹ Magyarországi németek és svábok fogalmi tisztázása: Érdeemes kifejtteni, mikor beszélünk svábokról és mikor magyarországi németekről. Svábok azok a németek, akik a XVII. századtól Magyarországra települtek át, főként a Duna menti területekre, innen is a „dunai sváb” elnevezés, de jelentős sváb népesség élt Budapest és a Pilis környékén. Ha a legegyszerűbben akarjuk meghatározni, mi a különbség a két meghatározás között, a sváb egy népcsoport, a magyarországi német pedig nemzetiség. Bár mindkettő németajkú múltját tekintve, nem minden magyarországi német tartozik a svábok közé.

amit a kitelepítés mellett a vagyonekobbzások is súlyosbítottak. 1945 tavaszától nemcsak a kitelepítés volt az egyik büntető tényező, hanem a vagyonekobbzások is. Ahogy az események előzményében tárgyaltam, az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény aláírásával az Ideiglenes Nemzeti Kormány elkötelezte magát amellelt, hogy internálja a német lakosságot. Amellelt, hogy befolyásoló tényező volt a névjegyzékek összeállítása során az 1941-es népszámlálás eredménye, valamint a háborús bűnösöket meghatározó 81/1945. M. E. számú népbíraskodásról szóló rendelet, 1945. július 1-jén érvénybe lépett a 3820/1945 M. E. számú rendelet. Ez a szabályozás a járási bíróságok felállítást rendelte el, valamint kategóriákba sorolta a magyarországi németeket a következők szerint:

- „1. a Volksbund vezetői, önkéntes SS-katonák,
2. Volksbund-tagok, nevüket visszánémetesítők,
3. Volksbund támogatók,
4. német nemzetiségűek, akik a magyar nemzethez való hűségükről és demokratikus szellemükről bizonytságot adtak,
5. közömbösek” (Marchut, 2012).

Ezen pontokat foglalta össze többek között a szintén említett 12 330/1945 M. E. számú rendelet, amelynek a végrehajtási utasítása a 70 010/1946 B. M. számú rendelkezés volt, melyet Nagy Imre írt alá. A két rendelet szorosan összekapcsolódott a következő meghatározás miatt: *„Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt”* (Magyar Közlöny, 1946/12.).

További szabályozást jelentett az 1945. évi 1710 M. E. számú rendelete a Népgondozó Hivatal létrehozásáról 1944. december 22-én a következőket rendelte el a hivatal feladatául: internáltak, hadifoglyok, menekültek segélyezése és elhelyezése, az országba visszatérő magyarok gondozása, illetve a fasiszta lakosság kitelepítése. Miután a Népgondozó Hivatal felállítását elrendelték, Vorosilov sürgetni kezdte a kitelepítés megkezdését, hiszen úgy gondolta, minél hamarabb megszabadul az ország a német lakosságától, annál hamarabb tudja megváltoztatni az ország azon állapotát, amelybe az említett nemzetiség juttatta. Erdei Fe-

renc, a koalíciós kormány belügyminisztere, aki a Nemzeti Parasztpárt álláspontját képviselte, aki szerint úgy kell a kitelepítést megvalósítani, hogy az lényében ne idomuljon a náci Németország által szervezett zsidó deportálásokhoz. Ennek megfelelően Erdei az alábbi pontok szerint állította össze a munkatervet:

„1. A német anyanyelvűek alapulvételével, a kivételek leszámításával, valamint a nem magyar állampolgárságú német nemzetiségűek hozzáadásával 400 000 német nemzetiségű személy kerülhet kitelepítésre.

2. A kitelepítendőek elszállításukat közvetlenül megelőzően és lakóhelyükhöz közeli gyűjtőtáborokban gyűjtendőek, tekintetbe véve a közlekedési lehetőségeket, valamint a német nemzetiségűek elhelyezkedését, 22 ilyen gyűjtőtábor felállítása szükséges...

3. A gyűjtőtáborok felállítása mindenütt vasútvonal mellett történik, ahonnan a szállítás vasúti vagonokban történhet.

4. A gyűjtőtáborokba kitelepítendő személyek csak a megengedett súlyú ingóságukat vihetik magukkal.

5. A lebonyolítás irányító szervezetéül egy bizottság létesítendő a belügyminiszter vezetése alatt a honvédség, a Népgondozó Hivatal és esetleg még más szervek képviselőiből.

6. Az előkészületek szeptember 1-jére befejezhetők, és ettől az időponttól kezdve a végrehajtás bármikor megkezdhető.

7. A sajtón keresztül gondoskodni kell arról, hogy a közvélemény a kitelepítés kérdései és jelentősége tekintetében megfelelő beállítódást kapjon, de ugyanakkor biztosítani azt, hogy felesleges hangulati kilengésekkel a lebonyolítás sima és emberséges voltát ne veszélyeztesse”. (Zinner, 2004, p. 57.).

Bár Erdei is igyekezett egy hatásos, ám kegyes akciótervvel előállni, mégis önmagában kegyetlen volt az egész folyamat. A 22 tábor összesen 470 774 főt gyűjtött össze az ország több pontjáról. A térségi megoszlások a következők szerint alakultak: Budapest környékéről 83 864 fő, Észak-Nyugat-Magyarországról 125 194 fő, Dél-Nyugat-Magyarországról 88 654 fő, Tiszántúlról 14 868 fő, míg Dél-Magyarországról 138 194 fő.

Járási bizottságok felállítását rendelték el a 3820/1945. M. E. számú rendelet az 1710/1945 M. E. számú rendelet kiegészítéseként, amely szerint ezeket a járási bizottságokat azokon a településeken kell nagyobb számban létrehozni, ahol addig bezárólag a lakosság jelentős része „fa-

siszta, Volksbund-tag vagy nyilas” volt. Többek közt kiemelték, hogy minden érintett személyt „hitlerista” beállítottsága miatt vizsgálat alá kell helyezni, tehát bizonysgot kell venni arról, hogy bármilyen fasiszta szervezetnek tagja volt-e. 1945 novemberéig 70 000 német esett át ezen a vizsgálaton, amely azt az eredményt hozta, hogy a vizsgáltak 30 %-a nem állt kapcsolatban a Volksbunddal, míg 38%-a vezetője vagy tagja, míg 32%-a rokonszenvezett a szervezettel (Fehér, 1988, p. 61). 303 419 főben adták meg ekkor a kitelepítendő németek számát, amely kor, nem, foglalkozás és vagyoni helyzet alapján állt össze. Az egyik legmeggrázóbb tény, hogy a korabeli felmérések szerint a 12 éven aluli gyermekek és a 60 éven felüliek száma 97 653 főt jelentett (Fehér, 1988). Két olyan korosztályról beszélünk, akiknek egy része életünk elején van, és nem érti, miért kell hirtelen, egyik napról a másikra elhagynia otthonát, míg szintén hasonló gondolatmenet játszódhatott a 60 éven felüliek fejében is, mert az ő esetükben az addigi, jól megszokott életünk borult fel egy szempillantás alatt. Mindenki másképp élte meg a változást, mindenkiből más érzéseket váltott ki, de a fiatalok, fiatal felnőttek és felnőttek talán rugalmasabban tudtak egy új életbe belekezdeni, mint idősebb sorstársaik. Fehér István kutatásaival szemben Gerhard Seewann adatai alapján 1945 nyarán 69 520 főt vizsgáltak meg 96 településen 68 járási bizottság által, melynek eredményét 1945. november 2-án terjesztettek be. A csoportokba való sorolás a 3820/1945. M. E. számú rendelet 4. §-a alapján történt a következő bontásban: 6952 fő (10%) volt Volksbund-vezető vagy SS-katona, 19 465 fő (28%) tagja volt a Volksbundnak vagy a Hitlerjugendnek, 22 246 fő (32%) támogatója volt a Volksbundnak, míg 20 857 fő (30%) egyik kategóriába sem tartozott, tehát nem volt sem vezető, sem tag, sem támogató (Seewann, 2015).

A 7970/1946. M. E. számú rendelet a magyar állampolgárság elvesztéséről rendelkezett azok esetében, akiket érintett a Németországba való áttelepítés. Alapja egyértelműen az volt, hogy az 1945. november 20-i áttelepítési határozat érvényével azok a személyek, akik Magyarországról Németországba kerülnek áttelepítésre, az országot elhagyva veszítik el magyar állampolgárságukat (Fehér, 1988). Abból kifolyólag, hogy a kitelepítésre kötelezett személyek bizonyos része hazaellenes tevékenységet folytatott, letartóztatás és szabadságvesztés kiszabható volt, ám mégsem akasztotta meg a kitelepítés tényét az ő esetükben sem, olvasható az 1947. XXXIV. tc. „A Németországba áttelepülésre kötelezett sze-

mélyekre vonatkozó” rendelkezésben. Ez abban az esetben módosul, ha a kitelepített visszajut Magyarországra, ekkor az eljárás megkezdődhet. (Fehér, 1988) Mindazonáltal, hogy számos megaláztatáson kellett átesni a magyarországi németeknek pusztán azért, mert német identitással is bírtak, a kormány rendeletet hozott a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény alapján, amely szerint a Szlovákiából áttelepített magyarokat elhelyezzék, összekapcsolva a hazai német lakosság kitelepítésével (4300/1947. M. E. számú rendelet). Ezen szabályozás tényszerűen kezelte, hogy mindazoknak, akik Németországba kerülnek áttelepítésre, minden hátrahagyott ingó és ingatlan vagyona az államot illeti (Fehér, 1988). A szlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény aláírására 1947 februárjában került sor, amikor az érintett országok célja az volt, hogy homogenizálják a nemzetiségeket. Egyrészt ez volt a célja Csehszlovákiának, másrészt a saját szudétanémet lakosságától igyekezett megszabadulni (Zinner, 2004). Mit jelentett ez számokban? Milyen visszhangja és propagandája volt ennek a társadalom felé? 600 sváb jellegű település volt abban az időszakban Magyarországon, ebből 114 községben teljesen, 40-ben részlegesen hajtották végre a kitelepítést. A kitelepített sváb családok száma elérte a 29 995-öt, amely 120 026 főt jelentett (Tóth, 1989). A szlovákiai magyarok áttelepüléséről és a svábok kitelepítéséről maradtak fenn felvételek, amelyeket a rendszer propagandája járt át. Az áttelepülésről 1947 áprilisában készült felvétel szerint nagy örömmel és szeretettel várta a magyar fogadóbizottság Szob pályaudvarára érkező szlovákiai magyarokat, akik minden ingóságukat magukkal hozhatták Magyarországra. Úgy beszélnek az áttelepítés megvalósításáról, hogy az odáig vezető út bár rögös volt, mégis eredményes volt, valamint egyértelműen teljesjogú magyarként tekintenek rájuk. (Filmhíradó. Kitelepített felvidéki magyarok érkezése, 1947. április [online]) Ezzel szemben a szintén 1947-ben készült felvétel a bácskai svábok kitelepítéséről egészen más távlatból közelíti meg a témát. A svábok olyan megvetéssel voltak lefestve, akik az ország adottságait kihasználva, a magyarokat lenézve élték mindennapjaikat, Hitler politikai és társadalmi igényeit kielégítve. Minden, ami a magyar gazdaságot valójában erősítette, negatív értelmezési keretet kapott és kiváltsággként került bemutatásra. (Filmhíradó. A bácskai svábok kitelepítése Magyarországról, 1947. augusztus) A két telepítés közti különbségeken érdemes elidőzni. Míg a szlovákiai magyarok korábbi lakóhelyükről úgy lettek átköltöztetve Magyarországra, hogy magukkal hozhatták min-

denüket, addig a svábok csomagjai korlátozva voltak. Jól érzékelhető, milyen megkülönböztetést tett a kormány a két kisebbség között, hiszen az egyik csoport az átköltözést követően magyarként volt kezelve, addig a német lakosság sorsa a bűnhődés jegyeit hordozta magán.

Egyelőre nem sikerült adatokhoz jutnom azzal kapcsolatban, hogy azok a magyarok, akik Csehszlovákiából az anyaföldre érkeztek, rendelkeztek-e már csehszlovák identitással, ha az ő esetükben nincs is nyelvi, kulturális vagy történelmi kötődés, idővel bizonyos fokú beolvadás jellemezhetette őket. Sajnos tényyszerű felméréseket még nem végeztek azzal kapcsolatban, hogy a németek elűzésével mennyivel csorbult a magyar mezőgazdaság, de 1945 és 1948 között komoly termés kiesés és hiány ütötte fel a fejét. Nem meglepő, mivel a hátrahagyott ingatlanokat birtokba vette a belső migráció által, illetve a szlovák-magyar lakosságcsere által az új lakosság és ez a közel 60 000 fős réteg nem értett a földműveléshez, állattenyésztéshez, mindösszesen ahhoz, hogy a rájuk váró terményeket, állatokat feléljék (Seewann, 2015).

Miután összeállt a kitelepítés tervezete, a két nagyobb hullámban kezdődött meg a magyarországi németek deportálása az országból. Az első szakasz 1946. január 19-ével vette kezdetét, ám Vorosilov egy bővebb, előrehozott elgondolás alapján tervezte meg a német lakosság elűzését. Az ő programja szerint már 1945 decemberében a németesség 10%-át ki kell telepíteni, 1946 januárjában és februárjában 5-5%, márciusban és áprilisban 15-15%, májusban és júniusban 20%, a maradék 10% júliusban kerüljön először gyűjtőtáborba, majd kitelepítésre. 1946. szeptember 1-jétől 1947. április 1-jéig az Amerikai Egyesült Államok 90 000 német nemzetiségű befogadását vállalta megszállási zónájába. Ezzel szemben a kitelepítés 1946 júniusától ez év őszig felfüggesztésre került, ám ez még mindig az események első hullámába tartozott (Zielbauer, 1989). A második hulláma 1947 tavaszán kezdődött, viszont ekkor már Németország szovjet megszállási övezetébe, hiszen a magyar kormány a SZEB-hez azzal a kérvénnyel fordult 1947. március 20-án, hogy további 190 000 fő kitelepítését hagyja jóvá. Ezt a kérelmet elutasították, így 1947. július 11-én a kérelem már arra irányult, hogy a szovjet zónába történjen a kitelepítés: a Szovjetunió 50 000 német fogadását tette lehetővé (Seewann, 2015). A tényleges számokat tekintve az USA megszállási zónájába kb. 135 000 főt, míg a Szovjetunió övezetébe a már említett 50 000 főt telepítettek ki (Balogh, 1988). Szintén a jelenleg ismert kutatások szerint a magyarországi

németek birtokában 60 400 ház lehetett, ebből a jogfosztás és vagyonelkobzás éveiben 44 750 ingatlant vett el az állam (Tóth, 1993).

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK HÁBORÚBAN BETÖLTÖTT SZEREPE

Magát a magyarországi németek közösségét is két, meghatározható csoportra lehet bontani aszerint, mely identitásukat helyezték előtérbe. Egy részük előbbre tartotta németségének megőrzését, míg voltak, akik igyekeztek minél könnyebben beilleszkedni a magyar társadalomba, így magyar érzelműnek vallották magukat. Az előbbieket tartoztak vagy támogatták a Volksbund szervezetét, az utóbbiak ezzel szemben a Hűségmozgalom, vagy más néven Hűséggel a Hazához-szervezethez (Deák, 2018). A Hűségmozgalom név jól tükrözi, hogy valóban magyar identitásuk volt a meghatározó, még ebben a rendkívüli háborús helyzetben is, amikor akár az egész hazai németségnek érdekében állhatott volna támogatni a Harmadik Birodalmat. Hitler olyan külpolitikai lépéseket tett, mellyel a trianoni területvesztéseinket részben kiegyenlítette, természetesen nem ingyen. Az ár láthatjuk busás volt, a magyarországi németeket megaláztatások sora érte pusztán azért, mert politikai okból a háború megkívánta, hogy Németország csatlósaként nemcsak az ország, de a német érzelmű lakosság az agresszor hatalom hadi kötelékébe álljon.

A toborzások a hitleri Németország oldalára már a Volksbund szervezésével 1940-ben megkezdődtek és eleinte valóban csak a népi németek kerülhettek besorozásra, ám később, amikor Németország embervesztesége meghaladta a kritikus számot, magyarok is szolgálhattak az SS-ben. 1940 és 1942 között illegális toborzásokról lehet beszélni, amikor Magyarországról mintegy 500 fő került besorozásra Gottlob Berger SS-Brigadeführer irányításával (Spannenberger, 2005). Spannenberger Norbert kutatásai szerint a magyarországi népi németek Waffen-SS-be való toborzása három részre bontható, amely első pillére a már említett illegális beszerzés volt. A magyarországi Volksbund vezető, Basch Ferenc nyíltan nem kezdeményezte ezt, csak „lehetőségként” jelent meg a Deutsche Zeitungban (Spannenberger, 2005). 1941 decemberére Heinrich Himmler már konkrét számot adott meg a toborzás létszámát tekintve, 60 000 főt meghatározva. Azokat a népi németeket, akik a Wehrmacht és a Waffen-SS kötelékébe kerültek, hozzá kellett adni a sorozottak számához, viszont a feltételeket az akkor magyar miniszterelnök, Bárdossy László

határozta meg, mint: „1. Kizárólag népi német önkéntesek toborzására kerülhet sor; 2. Kiskorúak esetében a szülők írásbeli beleegyezésére van szükség; 3. Az elveszett magyar állampolgárság helyébe a német lép” (Spannenberger, 2005, p. 280-281.). A toborzási hullám következő ciklusa már Kállay Miklós miniszterelnöksége alatt zajlott, amikor már az SS a korábban megadott 30 000 fős keretet 50 000-re akarta megemelni, viszont a minisztertanács 10 000 főt engedélyezett, hiszen ahhoz, hogy az 50 000 főt átmenjék, a Honvédség egységéből kellett volna kivenni Waffen-SS szolgálatba. A lehetőséget nyitva hagyták és megpróbálták egyezkedni Kállayval, ugyanis a német vezetés birtokába került egy 70 000 fős adat azokról a népi németekről, akik a Honvédségnél szolgáltak. Ezzel szemben a Honvédség számai szerint a 292 000 fős állományból csupán 6000 fő volt német származású (Spannenberger, 2005). Hitlernek aggályai támadtak Kállay megbízhatóságát és lojalitását illetően Németországhoz, Horthy Miklós kormányzóval találkozót szervezett, ahol egy érdekes szempont merült fel: Hitler tervei közé vette a magyarországi németek Németországba való áttelepítését, melyet nem ellenezett Horthy feltéve, ha Volksbund-tagokat költöztetnek át. A végső megállapodása ennek az 1943. áprilisában tartott találkozóknak az volt, hogy Horthy utánpótlásként Németország rendelkezésére bocsátja a népi németeket. Az ismert adatok alapján 1943. december 28-ig a Waffen-SS szolgálatában 22 125 fő magyarországi német volt (Spannenberger, 2005). Ezen kívül az alábbi egységek tartoztak német kötelékbe: 1944. november 2. és 1945. február 1. között működött a „25. Waffen-Grenadier-Division der SS Hunyadi (25. Hunyadi fegyveres-gránátoshadosztály), melybe 1944. november 3-tól a „Deák SS-harccsoport” egységeit kezdték kiképezni, hogy szerves részét adják a Hunyadi hadosztálynak. (Az SS 25. (1. magyar) Hunyadi fegyveres-gránátoshadosztálya, Megtekintés: 2020. november 6.)

A komoly hadba vethető egységek mellett nem szabad megfeledkezni arról, hogy a németországi Hitlerjugend mintájára Magyarországon is létrejött a fiatalok számára hasonló egyesület Deutsche Jugend néven. Természetesen ennek létrehozása és működésének első éveit egybeestek az illegális szervező tevékenységek éveivel (1940-1942), viszont kulturális, nyelvi és nemzetiségi alapon a Volksbund ifjúsági szervezeteként alakult meg Volksbund-tagok gyermekeinek tagságával úgy, hogy bár törvénytelen volt a léte egészen 1942. április 1-jéig, amikor legalizálták a működését (Deák, 2018). Mi volt a cél a Deutsche Jugend léteivel? Mathias Huber

a következőket mondta: „*A Deutsche Jugend az új német embert akarja megteremteni... [...] amely arra hivatott, és képes is rá, hogy utakat és módokat keressen és találjon, amelyek ehhez az új német emberhez, a nemzetiszocialistákhoz elvezetnek*” (Spannenberger, 2005, p. 308-309.). Egyértelmű volt ennek ismeretében, hogy a legfőbb cél volt azoknak a fiataloknak a megnyerése, akik szintén német érzelműek voltak.

A KITELEPÍTÉS MENETE

A már említett 1945. április 11-i ülésen a magyarországi németek további sorsáról zajló eszmecsere és intézkedési folyamat részét képezte a földosztás kérdése is. A magyarországi németek ügyében az elsődleges volt, hogy a Volksbund-tagok birtokában lévő földeket elkobozzák. Az ügyet aszerint kezelték, hogy a háború után sokakat érintett a földkérdés problémája (Zielbauer, 1989). Az 1945. szeptember 26-i adatok alapján 33 308 Volksbund-tagtól 176 781 katasztrális hold földet vettek el (Zielbauer, 1989). Somlai Magda adataira hivatkozva Zielbauer György megállapítja, hogy összességében Fejér, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Pozsony, Sopron, Vas és Zala megyében 38 532 katasztrális hold földet koboztak el a Volksbund-tagoktól (Zielbauer, 1989). Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendeletének II. fejezete rendelkezik a földbirtokok elkobzásáról. A paragrafus szerint azoktól akik Volksbund-tagok voltak, fasiszta vezetők voltak vagy egész egyszerűen csak „hazaárulónak” számítottak. Az 5. § definiálta, hogy kik is számítanak háborús bűnösnek. Ebben meghatároztak konkrétan, hogy azok a személyek vonhatók felelősségre, akik bármilyen német katonai vagy rendfenntartó tisztséget töltöttek be önkéntes alapon, megsértve ezzel a magyar állam érdekeit, továbbá „viszavette korábbi, német hangzású nevét” (Fehér, 1989, p. 191.). A hazai németek egykori földjeit az újonnan beköltözők között osztotta szét az állam, ez a számokat tekintve 88 248 katasztrális hold földet jelentett 7354 család részére, míg a magyar lakosság körében 540 000 katasztrális hold került szétosztásra 646 400 katasztrális holdból. Azon felül, hogy minden földet elveszítettek a svábok a háború után, hátrahagyott földművelési eszközeiket is elvette az állam, amelyet saját állami gazdasági alapjaként használt fel (Seewann, 2010). Saját kutatásaim még nem tartanak olyan mélységekben, hogy igazolni vagy cáfolni tudjam, viszont ismereteim alapján a Volksbund-tagok összegző megfogalmazása ebben a

formában túlzás, hiszen maga a taglétszám a 150 000 főt alig érte el, a kitelepítés tervezésekor is már a kétszer ekkora létszámba beletartoztak kimondatlanul a magyarországi németek, ha tagok voltak, ha nem.

Egyértelmű szándékkal volt a magyar kormányon a nyomás Csehszlovákia részről, hogy a magyarországi németek kitelepítését követően helyükre a szlovákiai magyarokat költöztessék át. Sokan voltak az említett szlovákiai magyarok közül, akik kényszer hatására tértek vissza Magyarországra, tehát azoknak, akiket áttelepítettek, nem volt választásuk, irányított volt a folyamat. A gyűjtőhelyeken 16,5 éves kortól 45 éves korig a férfiaknak és 17,5 éves kortól 35 éves korig a nőknek 20 napra elegendő ruhával és élelemmel kellett megjelenni. Az összegyűjtésük viszonylag rövid idő alatt befejeződött, mivel január 1-jén kapták meg a német nemzetiségűekre vonatkozó mozgósítási feladatot és január 11-ére már véghezvitték (Zielbauer, 1989, 60-61.). 1946. április 23-án a SZEB ülésezett, az ott elhangzottak szerint addig 41 500 németet telepítettek ki Magyarországból Németországba. 1946 februárjában hét községből összesen 7237 fő került kitelepítésre, nyolc községből 11 334 fő, áprilisban már 25 településről 20 939 főt, májusban 75 községből 49 011, míg júniusban 38 községből 18 479 fő volt kénytelen akarata ellenére elhagyni az országot (Balogh, 1981, pp. 117., pp. 128.). Az első szerelvény 1946. január 19-én indult Budaörsről, amellyel első körben 786 személy került deportálásra, így mindazonáltal, hogy a lehető legtöbb német nemzetiségűt el akarták távolítani Magyarországról, 1946 januárjában 5788 főt telepítettek ki (Zielbauer, 1989, p. 60.). 1946 júniusáig Németország amerikai megszállási övezetébe vitték a szerelvények a németeket, ám akkor pár hónapra leállt a szállítás, újra csak november 8-án indul a kitelepítés. Decemberben már le is állították teljesen az amerikai zónába való deportálást, hiszen 1 évvel a háború után még gazdasági helyreállítás zajlott és bár tervezett rendelkezés volt a kitelepítés, mégis az újonnan érkezők részére is biztosítani kellett élelmiszert. Mindazonáltal, hogy a maximalizált 100 kilogrammos poggyász személyenként csak 20 kg élelmiszert tartalmazott, mire a vonatok elérték Németországot, éhesen érkeztek meg (Seewann, 2010).

A kitelepítés folyamata 1949-ben ért véget, amikor az 1949. évi alkotmányban rögzítésre került a hazai nemzetiségek egyenjogúsága. A kitelepítésre vonatkozó utolsó rendelet 1947. október 28-án jelent meg a 12 200/1947. számú kormányrendeletként, amely a magyarországi néme-

tek Németországba való áttelepítéséről szóló 12 330/1945. M. E. számú rendelet módosítása volt. Ekkor már enyhültek a szankciók, mivel azoknak nem kellett kitelepülni Magyarországról, akik nem voltak sem Volksbund-tagok és semmilyen tisztséget nem töltöttek be a németek oldalán önkéntes jelentkezéssel (Fehér, 1989). Arról is vannak beszámolók, hogy Csávolyra Braunsdorfból a kitelepítettek megküldték levélben kérelmüket a nemzethűségi bizonyítvány kiállítására, ám ahogy országosan, Csávolyra is visszaszöktek Németországból és barátok vagy német családok, akik nem kényszerültek kitelepülni, bújtatták őket (Fehér, 1989). A kitelepítés tényleges lezárását a 84/1950. M. T. számú rendelet hozta meg, amellyel minden kitelepítést érintő intézkedés 1950. március 20-tól hatályát veszítette, részleges megkönnyebbülést hozva a még itthon lévők számára. A kitelepítési ügy befejezését megelőzően az 1949-es népszámlálás alkalmával csupán a lakosság 0,2% vallotta magát német anyanyelvűnek, ez 22 445 főt jelentett. Magyarországról kitelepítettek konkrét számai jelenleg is foglalkoztatják a témában jártas történészeket, hiszen egyes adatok szerint az amerikai megszállási övezetbe 168 000 fő került, míg más jelentések szerint ez meghaladja a 175 591 főt is. A Népgondozó Hivatal 1945 és 1949 közötti dokumentációja alapján a részadatok azt mutatják, hogy a Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság területére 185 000 fő került kitelepítésre. (Fehér, 1989.). A szovjet megszállási övezetbe kerültek németek száma sem egyészes, egyes adatok szerint 50 000 fő került az NDK területére, más jelentések alapján ez a szám elérte az 54 000 főt (Seewann, 2010).

A CSÁVOLYI ÉS BÁCSBOKODI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE

Bácsbokod lakossága 1944-ben 4262 fő volt, ebből a német lakosság 1601 főt jelentett, a magyarok száma 2009 fő, a bunyevácoké 646 fő, egyéb pedig 6 fő volt. Már ez év végén is nyugtalanság ütötte fel a fejét a lakosság körében, hiszen 1944. október 20-án jött a hír, hogy orosz lovasok közelednek Bácsalmás irányából. Ekkor már megkezdődött a német fiatalok összegyűjtése parancs alapján azzal a céllal, hogy kis időre, mint jóvátétel a Szovjetunióba mennek dolgozni. 1945. január 4-én indult az első csoport, mellyel 29 főt, míg a január 27-i transzporttal 37 főt hurcoltak el Bácsbokodról. Sajnos ebből a 66 főből 27 fő sosem tért vissza és nem is tudni, mi történt velük. Az 1945. december 29-én megjelent rendelet a

magyarországi németek Németországba való kitelepítéséről hatással volt a bácsbokodi és csávolyi lakosságra is. Bácsbokodon augusztus 22-én megjelent viszonylag korán 10 db MATEOSZ teherautó a kitelepítést intéző katonákkal, akik a kitelepítésben érintettek házához mentek azzal a paranccsal, hogy fél óra alatt mindenkinek összecsomagolva készen kellett állni és várni kellett a teherautókra való felpakolást. A teherautók bácsbokodi, garai, csávolyi, felsőszentiváni németekkel felpakolva a vasútállomásra szállították a kitelepítendőket. Voltak, akik a parancs hallatán elájultak, összerogyva sírtak és jajveszékáltak. A helyiek máig őrzik annak az idős úrnak, Tóni bácsinak az emlékét, aki nem tudta feldolgozni eljövendő sorsát és felakasztotta magát. Ezzel az 1947 augusztusi telepítési hullámmal Bácsbokodról 80 családot vittek el Németországba. A szlovák-magyar lakosságcsere során a faluba közel 500 fő települt be, ám az adatok szerint ez a lakosság összetételét sokban nem változtatta meg (A település története, [online] <http://www.bacsbokod.hu/Bacsbokodrol/A-telepules-tortenete/>).

Csávoly lakossági összetételét nézve az 1941-es népszámlás alkalmával 2023 német lakost tartottak nyilván, amely értelemszerűen megváltozott a kitelepítést követően. Az adatok szerint a faluból 553 fő volt érintett a kitelepítésben. Ha a három nemzetiséget nézzük a településen, a magyarok száma 1941-ben 680, a németeké 2023, a bunyevácoké 560 fő volt, amely már az 1949-es népszámlálás alkalmával egészen más számokat mutatott és jól látszódik, hogy mennyivel csökkent a németek száma. Ekkor a magyarok 1 684, a németek 851, a bunyevácok 883 főt tettek ki (Mándics, 2014). A 3263 fős csávolyi összlakosság 68,8%-át alkották a 2023-as lélekszámmal a németek, míg a kitelepítettek számát tekintve 30%-a volt érintett (Mándics, 2014). A csökkenés a németek számát tekintve lényegesen nagyobb (1172 fő) ahhoz a számhoz mérve, amely ismert a kitelepítettek számáról. Arra vonatkozóan még nem sikerült pontos szám adatokhoz jutnom kutatásom során, hogy mi okozta ezt a különbséget, de feltételezem, hogy a háború utáni atrocitásokat követően kevesebben vállalták fel német mivoltukat.

Csávolyon 1947. augusztus 21-én kezdték a német lakosságot teherautókra toloncolni, ahonnan az út a bácsbokodi vasútállomásra vezetett. Itt is, ahogy országosan is a poggyász kvóta 100 kilogramm volt, ebből 20 kg lehetett élelmiszer, a többi bútor, ruhanemű és személyes tárgy. Mindössze fél órájuk volt összepakolni, nem volt kimondottan lehe-

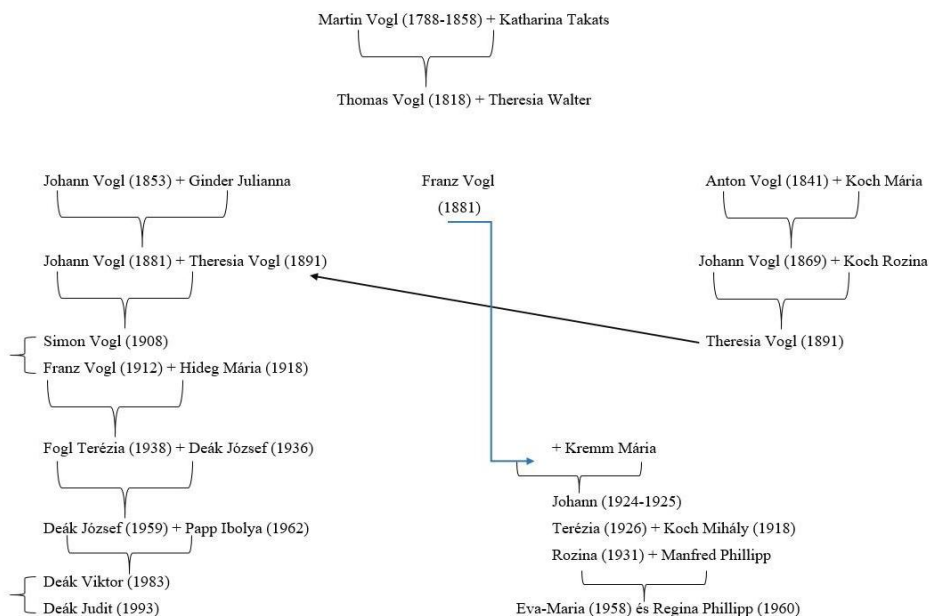
tőségük akár reagálni az eseményekre, akár feldolgozni azt. Miután a teherautók elérték a bácsbokodi vasútállomást, a csomagokat tisztviselők nézték át, átadták a regisztrációs igazolást, majd két napnyi várakozás után augusztus 23-án a 302-es számú szerelvény (Tóth, 1989) elindult Németország felé. Rendőrökönök mögött álltak a riadt rokonok, barátok, hogy elbúcsúzzanak – csupán integetve – szeretteiktől. Egy vagonban kb. 40 fő fért el, ami meglehetősen zsúfolt volt, mivel a csomagjaik is ott voltak egy légtérben velük. A vagonok egy nótától zengtek: *„Hier muß du leben, sterben hier, was auch immer dein Schicksal sei.“* (Itt élned, halnod kell, bármi is legyen a sorsod.) Mivel hosszú volt az út, az első megálló Csehszlovákiában volt, ahol sokan elgémberedett végtagjaikat megmozgatták, amennyire lehetett, rendbe hozták higiénéjükét, majd a vonat tovább indult Szászországba. Szászország szovjet megszállási zónában volt, azon belül Pírnában ismét regisztráltak mindenkit, orvosi vizsgálaton estek át és minden 14 évét betöltött személy áttelepítési engedélyt kapott egészségügyi bizonyítvánnyal. Sokan koruk vagy fizikumuk miatt munkaképesek voltak, így a közeli uránbányába lettek beosztva (Ginder, Pfeil, Rukatukl).

Összességében elmondható, hogy konkrét számot jelenleg Csávoly esetében lehet tudni, hogy 553 fő volt érintett a kitelepítésben így, hogy Bácsbokod esetében 80 család van megadva, azok összetétele egyénenként nem ismert. Azonos a két település történeiseiben, hogy a kitelepítés dátuma nagyjából egybeesett és a környező érintett településekről ugyanazzal, a 302. számú szerelvénnel indult meg a helyiek deportálása.

EGY NÉMET CSALÁD A KITELEPÍTÉS VIHARÁBAN

A háború alig ért véget, amikor a hazai németiség életét megváltoztatták azok a politikai intézkedések, amelyek a Németországba történő kitelepítést eredményezték. A korábbi fejezetekben azokat a szegmenseket mutattam be, amelyek az elméleti részt mutatják be a viszontagságos évekből. A következőkben egy, a kitelepítésen, hánytatott időszakon keresztülment család történetét tárgyalom. A család által összegyűjtött levelezések és történetek még feldolgozás és elemzés tárgyát képezik a közeljövőben, ám jelenlegi formában is közelebbről megismerhetjük ezt a szenvedéssel teli időszakot.

Csávolly és Bácsbokod egymással szomszédos falu Bács-Kiskun megyében. A második világháború időszakában is számos magyarországi német lakta a két települést, ahogyan ma is elenyésző számban a leszármazottak itt élnek és igyekeznek őrizni ősük emlékét, hagyományát. Miért foglalkozom egyszerre két településsel? Amellett, hogy szomszéd falvakról van szó, a primer források a kutatásom ezen részében innen származnak. Szorosan összekapcsolódik egy nagy, egykoron teljes mértékben németajkú család sorsa a kitelepítés hánytatott éveivel. Kutatásaim során 1788-ig vezettem vissza a családfát, kategorizáltam fényképeket a szerint, hogy kitelepítés előtt vagy után készültek, időrendbe rendeztem a levelezéseket kitelepített és itthon maradt családtagok között és a legfontosabb, hogy hallhattam a már sajnos nem élő hozzátartozóktól családi történeteket ebből az időszakból. Az 1788-ig visszakövetett családtagok szintén sváb településről, Császártöltésről kerültek Csávollyra és Bácsbokodra, valamint a szintén szomszédos Felsőszentivánra akár önkéntes költözés, akár házasságkötés miatt.

1. ábra: Vogl család családfája 1788-ig visszavezetve.
 Forrás: családi dokumentációk alapján

Martin Vogl 1788-ban született Császártöltésen, ahol házasságot kötött Katharina Takatssal 1812. november 24-én. Több gyermekük született, de a családtörténet szempontjából fiúk, Thomas Vogl (1818-1891) és leszármazottjai érdekesek számunkra. Thomas 1838. november 12-én házasságot kötött a szintén sváb származású Theresia Walterral, akiket szintén a sors sok gyermekkel áldott meg, köztük Antonnal (1841) és Johannal (1853). Míg Anton „Koch lányt” (Mária) vett feleségül, addig Johann Ginder Juliannával lépett házasságra. Ekkor már Csávoly a lakóhely, ahol tovább követhető a családfa az utódok családalapításán keresztül. Anton és Johann Vogl is továbbadta a Johann nevet: Anton ágán Johann (II.) 1869-ben született, Johannéknál pedig 1881-ben (Johann III.). Ahogy akkoriban gyakran előfordult a rokonságban kötött házasság, így itt is volt rá példa. Johann (II.) Koch Rozinával kötött házasságából született meg Theresia Vogl (I.) 1891-ben, akit Johann vett feleségül 1906. február 6-án. A család ekkor már évtizedek óta csávolyi lakos volt, amikor történetünk csávolyi és bácsbokodi résztvevői megszülettek: 1908-ban Simon, 1912-ben Franz Vogl (II.). Simon későbbi életéről nem sikerült információkhoz jutnom, ellenben Franz 1937-ben bácsbokodi párt választott, Hideg István és Stoll Mária egyetlen gyermekét, Máriát vette nőül. Kezdetben a pár Csávolyon élt, ahol közvetlen közel laktak a többi rokonhoz, mint az idősebb Franz Voglhoz (I.), aki Kremm Máriával három gyereket vállalt, Johannt (1924. 12. 08 -1925. 02. 11.), aki nem élte meg az 1 éves kort, Teréziát II. (1926) és Rozinát (1931). A család Felsőszentivánról költözött Csávoly főutcájára egy nagyparaszti svábházba.

A családok éltek a maguk életét mind Csávolyon, mind Bácsbokodon, ahol a származásuknak megfelelően földműveléssel foglalkoztak. Bőséges termőföldekkel rendelkeztek a családok mindkét település határában, ahol kukoricát és búzát termesztettek. Emellett állattartással is foglalkoztak, melyet szintén pénzre tudtak váltani, jellemzően jeles ünnepeket megelőzően. A sváb nagyparaszti házakhoz hosszú, nyitott folyosók, melléképületek tartoztak, amely tökéletesen megfelelt az életvitelüknek. Ilyen miliőbe született meg az ekkor már nevet magyarosított Fogl Ferenc és Hideg Mária egyetlen gyermeke, az egész Vogl család harmadik Teréziája 1938. március 15-én. A családtagok szoros kapcsolatban álltak egymással, igazolva ezzel magának a családnak és a származásnak az erősségét, fontosságát. Mondhatni, jómódú családról beszélhetünk

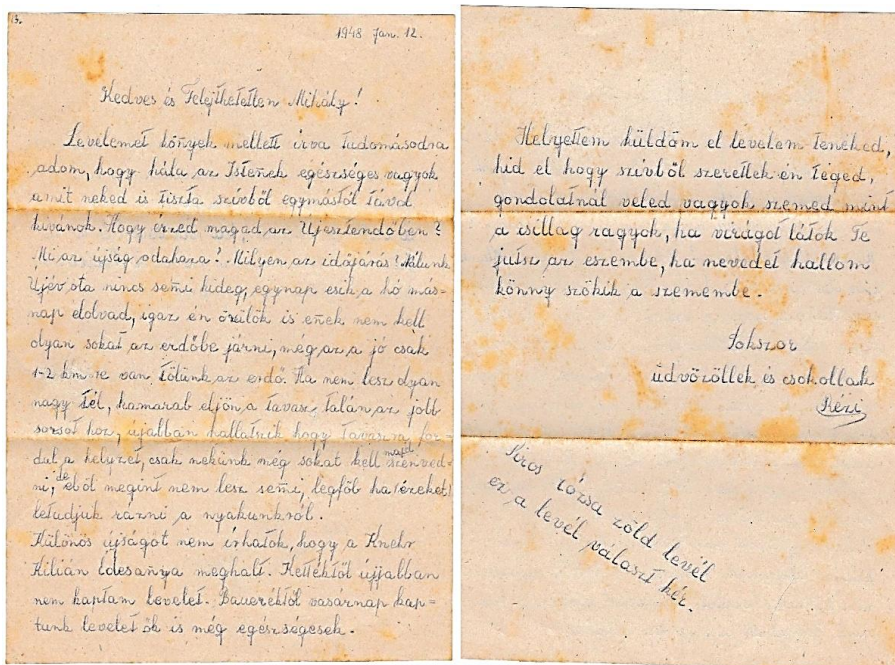
akkoriban az ő esetükben is, mindig volt étel az asztalon és ügyesen gazdálkodtak a terményekkel és állatokkal.

A háborús évek csakúgy, mint mindenkire, rájuk is kihatottak. Ezekben az években bár szűkösebben, továbbra is mindent megteremtve családjaiknak a helyi lakosok éldegéltek: magyarok a németajkúakkal és rácokkal, mint sem sejtve a háború utáni évekről. Az elbeszélte két falu lakosságából is voltak a Volksbunddal szimpatizálók, de bőven olyanok is, akik az egész, németekkel való „lepaktálást” elvetették. Miután véget ért a háború, egyik pillanatról a másikra változott meg az élet az országban és ezzel egyidejűleg Csávolyon is. Mivel nem telt el sok idő a háború európai vége, illetve a magyarországi németek ügyének tárgyalása között, próbáltak azonnali megoldásokat keresni azok a családok, akiket érintettek az akár szóbeszéd, akár napilap által közölt hírek. 1945. április 22-én a Nemzeti Parasztpárt központi napilapja, a Szabad Szó is lehozott egy Kovács Imre által írt cikket a svábokkal kapcsolatban, melynek címe „Egy batyuvál...”, utalva arra, hogy amikor az első telepés svábok Magyarországra érkeztek, néhány batyunál több nem volt nálunk, a szemük előtt csak a „germanizálás” lebegett, mindvégig Hitler bennük élt, bennük, svábokban (Szabad Szó, 1945. április 22.). Míg a német- és svábellenes politika így vélekedett róluk, valójában a németajkú telepések érkezésével gazdát kaptak a termőföldek, dolgos, teherbíró népről volt szó, akik felépítettek a századok alatt saját megélhetési forrásaikat, segítve ezzel Magyarország mezőgazdaságát.

Bár a magyarországi németek kitelepítése 1946. január 19-én vette kezdetét és az első vonat ekkor indult el Budaörsről, a névjegyzékre vételek minden településen zajlottak, hol gyorsabban, hol lassabban. Csávolyról is férfiakat és nőket hurcoltak a Szovjetunióba kényszermunkára (Ginder, Pfeil, Rukatukl). Amikor az első atrocitások felütötték fejüket az országban, Csávolyról Fogl Ferenc feleségével és lányával Bácsbokodra költözött a Kossuth Lajos utca 19. szám alatti, 1926-ban épült nagyparaszti svábházba, ahol apósa és anyósa éltek. A Hideg házaspár jó szívvel fogadta be lányát és családját, valamint az emeleti szobában is több, bácsbokodi sváb család húzta meg magát rövidebb időkre. Egy néhány hetes időszakra a szovjetek Ferencet is munkatáborba hurcolták, ám őt tüdőgyulladás miatti gyenge egészségi állapota miatt hazaengedték remélve, hogy úgy is nemsokára elhalálozik. Erre szerencsére nem került

ekkor sor, 1967-ben hunyt el a DDT rovarirtó tüdőrt roncsoló szövődménye következtében.

De mi történt a csávolyi rokonokkal? Ők sajnos a kitelepítés áldozatául estek 1947-ben, amikor már a szerelvények Németország szovjet megszállási zónájába szállították a svábokat, magyarországi németeket. A csávolyi Fogl nővérek, Terézia és Rozina is a kitelepítés áldozatául esett a szülőkkel. Terézia a kiérkezés napjától kezdve leveleket írt haza először Adorfból, majd a szomszédos Markneukirchenből csávolyi kedvesének, Mihálynak. Egyik levelében, 1948. január 12-én arról számolt be, hogy szerencsére egészséges, reméli párja is és őket a közeli erdőbe küldték dolgozni. Ezekben a levelezésekben az aktuális híreket megosztották akár kitelepített ismerősökről, rokonokról, akár Magyarországon maradtakról. A levelek sarkát számozták, így tudták követni, melyik levélre érkezett válasz, hiszen gyakran előfordult, hogy később feladott levél hamarabb célt ért, vagy éppen egyszerre érkeztek meg. Az egyik levél szövege 1948. január 12-i keltezéssel a következőket tartalmazza a kitelepített Fogl Rézi által megírva:

2. ábra: A csávolyi Fogl Terézia levele párjához, Mihályhoz.

Forrás: családi magángyűjtemény, 1948. január 12.

„Kedves és Felejthetetlen Mihály!

Levelemet könyvek mellett írva tudomásodra adom, hogy hála az Istennek egészséges vagyok amit neked is tiszta szívből egymástól távol kívánok. Hogy érzed maga az Új esztendőben?

Mi az újság odahaza? Milyen az időjárás? Nálunk Újév óta nincs semi hideg, egy nap esik a hó másnap elolvad, igaz én örülök is ennek nem kell olyan sokat az erdőbe járni, még az a jó csak 1-2 km-re van tőlünk az erdő. Ha nem lesz olyan nagy tél, hamarab eljön a tavasz talán az jobb sort hoz, újabban hallatszok hogy tavaszra fordul a helyzet, csak nekünk még sokat kell majd szenvedni, de eből megint nem lesz semi, legfőb ha (ezeket) letudjuk rázni a nyakunkról.

Különös újságot nem írhatok, hogy a Knehr Kilián Édesanya meghalt. Kettétől újabban nem kaptam levelet. Baueréktől vasárnap kaptunk levelet ők is még egészségesek.

Helyettem küldöm el levelem Tenéked, hid el hogy szívből szeretlek én Téged, gondolatnál veled vagyok szemed mint a csillag vagyok, ha virágot látok Te jutsz az eszembe, ha nevedet hallom könny szökik a szemembe.

Sokszor

üdvözöllek és csokollak

Rézi” (lásd: 2. ábra)

A levelet megnézve és elemezve jól látható, hogy a korra jellemző szépírás betűi tűnnek fel, ugyanakkor a helyesírás hagy némi kívánnivalót maga után. Ennek legfőbb oka, hogy a magyarországi németek, de főképp a svábok a német nyelvet a magyarral keverték; jelen esetben a magyar nyelvtudás és helyesírás ütközik ki. Számos családtag leveleiben ezek a jellemzők jönnek leginkább szembe azok olvasóival.

Ugyancsak kitelepítésre kerültek Ferenc és Simon szülei is, ők mindvégig Adorfban maradtak. Amikor lehetőség nyílt rá, Ferenc látogatást tett idős szüleinél, de ez sem volt olyan egyszerű. A kitelepítés időszakát követően sem jöttek haza a szülők koruk és egészségi állapotuk miatt, bár Johann Vogl 1959-ben a hánytatott éveket követően először és utoljára látogatott Bácsbokodra, amikor egyetlen dédunokája megszületett. Felesége halálát követően Johann még inkább az itthon maradt rokonokba kapaszkodott és rendszeresen írt leveleket szeretett unokájához és férjéhez, Rézikehez és Jóskához. Ő is azok közé a svábok közé tarto-

zott, akik sem magyarul, sem németül nem tudtak helyesen írni, egyfajta „mischung” szókészlettel folytattak szóban és írásban is kommunikációt. Ahogy általánosságban nézve a kitelepített németek életét megvizsgáljuk akár szakirodalmi szekunder, akár kutatott primer forrásokon keresztül kirajzolódik, hogy az integráció más-más formában valósul vagy nem valósult meg. Voltak, akik Németországban maradtak és igyekeztek új életet kezdeni, voltak, akik idővel Észak-Amerikába költöztek át és akadtak olyanok, akik megkíséreltek hazaszökni. Igyekeztek kapcsolatot tartani levelezéseken keresztül, akivel csak lehetett az ismerősök, rokonok köréből és tájékoztatni egymást, kinek merre tart az élete. Arról is beszámoltak, ki merre próbál visszajutni Magyarországra (Ginder, Pfeil, Rukatukl). A Csávolyról kitelepített Vogl család idősebb lánya Terézia, „Rézi” több mint 1 év után sikeresen hazaszökött párjához, akivel 2 éven belül összeházasodtak és életüket Csávolyon a Kossuth Lajos utca 69. szám alatti szintén nagyparaszti svábházban éltek le. Nővére Rozina, vagy a rokonoknak „Rózi” megtalálta a maga útját és Markneukirchenben ment feleségül Manfred Phillipphez, akitől két lánya született (Eva-Maria 1958, Regina 1960). Amikor első lányuk megszületett, találkoztak Rézivel, melyet szerencsére fotón megörökítettek.

Rózi és férje korán elhunytak, de lányaik a családdal minden évben „hazalátogattak” Csávolyra nagynénjükhöz, illetve a bácsbokodi rokonokhoz. Ez a kapcsolat a mai napig töretlen és nyaranta két hetet töltenek a bácsbokodi házban.

ÖSSZEGZÉS

„A csávolyi és bácsbokodi németség kitelepítése a II. világháború után – családörténeti adalékokkal” című kutatásomban igyekeztem szakirodalmi adatokon keresztül az országos események mellett adott települések kiválasztott nagycsaládjának kálváriáján keresztül a kitelepítés eseményeit és magát a család történetét bemutatni egy olyan nézőpontból, legyen a téma iránt érdeklődő vagy abban jártas, mélyebben megértheti az 1945 és 1950 közötti évek tragikus pillanatait.

A háború végével azonnal foglalkozni kezdtek a hazai németség ügyével. Az előítélet ott volt az emberekben a német lakosság felé, hiszen a háború kimenetelét és Magyarország helyzetét tekintve a magyarországi németeket, ha volt szerepvállalásuk, ha nem, összekapcsolták a hitleri Né-

metországgal és annak szörnyűségeivel. 1945-ben a kitelepítés politikai előkészítése kezdődött, majd 1946. január 19-ével kezdetét vette a németek kitelepítése Magyarországról. A kutatások számadatai olyan képet tárnak elénk, amely olyan szomorú eseményt villant fel, melyet elképzelni sem lehet. Családok szakadtak szét, szegényedtek el, kényszerültek másik országba úgy, hogy mit sem sejtettek az előttük álló nehézségekről. Nem lehet megmondani, hogy azok a szerencsések, akik Németországban sikeresen beilleszkedtek és új életet tudtak kezdeni, vagy az a néhány fő, akik valamilyen úton-módon, de borzasztó nehéz utazással hazajutottak az akkor már korántsem régi életükbe. Ennek a társadalmat és mélyebb szinteken családok életét felforgató eseménynek nincsenek nyertesei, inkább vesztesei, de leginkább örökösei.

Amellett, hogy a témát egy család történetének bemutatásán keresztül bővítettem, menet közben nehezebb és végtelenül egyszerű kérdésekre kerestem és próbáltam választ adni. Érdeklődésem a téma iránt távolabbra nyúlik vissza fiatal történészként, hiszen ez mindmáig egy olyan téma, amely helytörténeti és családtörténeti adatokkal folyamatosan bővíthető. Kutatásommal megemlékezek és tisztelgek a már elhunytak előtt, mert a bemutatott család az én családom története és küldetésem, hogy őseim története fennmaradjon, továbbadható legyen, valamint ezen a személyes történeten keresztül egy komplex módon ismertesse meg az eseményeket mindenkivel, aki érdeklődést mutat a téma iránt.

Összefoglalva a magyarországi németek kitelepítésének tárgykörét egyértelműen felrajzolja a hazai történelem térképére, milyen hányatatott sors várt rájuk a háború utolsó évétől kezdődően. Sokak nem vállaltak semmilyen tisztséget a hitleri Németország mellett, illetve többeknek nem állt érdekükben támogatni Németországot, mégis ugyanaz a megvetés és kollektív bűnösség érintette őket, mint azokat a Volksbund-tagokat, szimpatizánsokat, vagy nyilasokat, akik kivették részüket Magyarország háborús szerepvállalásában. Az általam bemutatott két kitelepülés, Bácsbokod és Csávoly esetében is ugyanúgy zajlottak az összegyűjtések, teherautóra rakodások, majd vasúton való szállításuk, mint az ország bármely érintett pontján. Jelen esetben mélyebb betekintést közöltem a családtörténeti adalékok által, ám mindenképpen érdemes a témát további szempontokból is megvizsgálni a későbbiekben. További terveim között szerepel, hogy a Magyarországról kitelepített németység integrációs törekvéseivel is foglalkozzam. Ehhez németországi kutatásokra is szükségem lesz, hiszen megfelelő forrásokra a témához

ott lehet szert tenni. Érdekes kérdés lehet a későbbi vizsgálatokat tekintve, hogy a kitelepítettek milyen megélhetést találtak maguknak, kapcsolódott-e valamilyen formában korábbi életükhöz. Emellett fontosnak tartom a következő téma kapcsán elemezni, hogy Németországban miként fogadták be az újonnan érkezőket, érte-e őket bármilyen előny vagy hátrány, illetve az adott terület közösségére milyen hatással volt ottlétük.

IRODALOMJEGYZÉK

- Balogh S. (1988). *Magyarország külpolitikája 1945-1950*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, p. 43., p. 80-81.
- Fehér I. (1988). *A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950*. Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 61., p. 157., p. 157., p. 162-163., p. 191., p. 202., p. 207.
- Ginder, et al. (1980). *1780-1980 Csavoly. Heimatbuch einer ungarndeutschen Gemeinde aus der Batschka*. Waiblingen, p. 82-83, p. 84., p. 86.
- Seewann, G. (2015). *A magyarországi németek története 2. 1860-2006*. Budapest: Argumentum Kiadó, p. 102., p.348., p. 351., p. 354., p. 355.
- Spannenberger N. (2005). *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között, 1938-1944*. Budapest: Lucidus Kiadó, p. 275., p. 277-278., p. 280-281., p. 308-309.
- Tilkovszky L. (1998). *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen: Csokonai Kiadó, p. 125.
- Tóth Á. (1989-1990). *Telepítések a Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945-1948 – Bács-Kiskun megyei levéltári füzetek 5. Kecskemét, 1989-1990/Telepítések Bács-Bodrog vármegye területén (1946-1948)*, p. 70.
- Tóth Á. (1993). *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét: BKML.
- Zielbauer Gy. (1989). *Adatok és tények a magyarországi németység történetéből (1945-1949)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 58., p. 60.
- Zinner T. (2004). *A magyarországi németek kitelepítése. Die Aussiedlung der Ungarndeutschen*. Budapest: Magyar Közlönykiadó, p. 51., p. 52., p. 54.

Folyóiratok

- Balogh S. (1981). *A német nemzetiségű lakosság kitelepítése Magyarországról a második világháború után*. Budapest, Információs Szemle, 4. sz. 96-129., pp. 117., pp. 128.
- Deák Judit (2018). *Volksbund vagy Hűségmozgalom? Emlékeztető*, 3. évfolyam (2018. 1-2. szám), pp. 58-62.
- Marchut Réka (2012). *A magyarországi németek internálása. Rubicon*, 2012. (11. sz.), pp. 54-56.

Kovács I. (1945). *Egy batyuval...* [online] Szabad Szó.
https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/SzabadSzo_1945_03-04/?pg=122&layout=s 1945. március-április (47. évfolyam, 1-29. szám)

Források

A település története, [online] <http://www.bacsbokod.hu/Bacsbokodrol/A-telepules-tortenete/> (Megtekintés: 2020. november 07.)

Családi magángyűjtemény fotók és levelezések formájában

SS. 25. (1. magyar) „Hunyadi” fegyveres-gránátoshadosztálya. In: Kovács Zoltán András, Számvéber Norbert (2001). *A Waffen-SS Magyarországon*. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Budapest, Paktum Nyomdaipari Társaság
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/a-waffen-ss-magyarorszagon-3578/iv-resz-a-waffen-ss-magyar-alakulatai-3FF2/2-a-waffen-ss-magyar-hadosztalyai-4072/23-az-ss-25-1-magyar-hunyadi-fegyveres-granatoshadosztalya-25-waffen-grenadier-division-der-ss-hunyadi-ung-nr-1-1944-november-2-1-40A5/> (Megtekintés: 2020. november 6.)

Kitelepített felvidéki magyarok érkezése, Filmhíradó, 1947. április.
<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6388> (Megtekintés: 2020. november 7.)

A bácskai svábok kitelepítése Magyarországról, Filmhíradó, 1947. augusztus.
https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6494&fbclid=IwAR1Uyi1XvY8mxk5_1F0S2Zr21Agu3aORibIfXvWqstP88Qho4LW1M4IR8qA (Megtekintés: 2020. november 7.)

1945. évi VII. törvény a népbírászkodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV> (Megtekintés: 2020. november 6.)